

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 71 – 2020

3–4

SUMAR

STUDII

- IOAN FEDOR PASCU, Biserica mănăstirii dominicane de la Sighișoara. Contribuții arheologice și istorice..... 193

NOTE ȘI DISCUȚII

- RADU BĂJENARU, *Varia Metalurgica* (III). Pumnale de metal din colecția Muzeului Dunării de Jos, Călărași..... 221
- ANCA-DIANA POPESCU, MARTA PETRUNEAC, MARIN FOCȘĂNEANU, DRAGOȘ MIREA, ION TUȚULESCU, Analiza compozițională și imagistică a dălții cu tub de înmănușare descoperite lângă Drăgășani 231
- MIRCEA VICTOR ANGELESCU, Histria. Noi date... vechi despre incinta arhaică a Acropolei ... 243
- DRAGOȘ HĂLMAGI, *Epigraphica tomitana* (I)..... 255
- ALEXANDRU AVRAM, DRAGOȘ HĂLMAGI, ALINA STREINU, Un faux pourtant non dépourvu d'intérêt de la collection « Maria et dr. George Severeanu »..... 265
- OANA DAMIAN, Din nou despre cetatea de la Păcuiul lui Soare 271
- ADRIAN IONIȚĂ, ALEXANDRU SIMON, *AL WA* – despre Mormântul 10 din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș la o sută de ani de la descoperirea sa 297

CRONICA

- CONSTANTIN C. PETOLESCU, Cronica epigrafică a României (XXXIX, 2019)..... 323

TEZE DE DOCTORAT

- ADRIANA GAȘPAR, Timișoara în epoca otomană în lumina descoperirilor arheologice..... 365
- MARIUS BLASKO, Moneda Europei Centrale în Țara Românească în perioada 1574–1611..... 373

IN MEMORIAM

Mircea D. Matei (<i>Adrian Ioniță</i>).....	379
Alexandru Barnea (<i>Adriana Panaite</i>).....	387
Mihail Zahariade (<i>Florian Matei-Popescu</i>).....	399
Emilian Popescu (<i>Constantin C. Petolescu</i>).....	409

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Bernard Holtzmann, <i>La sculpture de Thasos. Corpus des reliefs II. Reliefs à thème héroïque</i> , 2 vol., Études Thasiennes XXV, École Française d'Athènes, Athènes, 2018, 221 p. + LXXXIV pl. (<i>Florina Panait-Bîrzescu</i>).....	413
--	-----

<i>ABREVIERI</i>	417
------------------------	-----

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 71 – 2020

3–4

SOMMAIRE

ÉTUDES

- IOAN FEDOR PASCU, Die Kirche des dominikanischen Klosters in Schäßburg. Archäologische und historische Beiträge 193

NOTES ET DISCUSSIONS

- RADU BĂJENARU, *Varia Metalurgica* (III). Tanged daggers from the collection of the Lower Danube Museum, Călărași 221
- ANCA-DIANA POPESCU, MARTA PETRUNEAC, MARIN FOCȘĂNEANU, DRAGOȘ MIREA, ION TUȚULESCU, Compositional and X-ray imaging analysis of the socketed chisel discovered near Drăgășani 231
- MIRCEA VICTOR ANGELESCU, Istros/Histria. Des nouvelles... anciennes données sur l'enceinte archaïque de l'Acropole..... 243
- DRAGOȘ HĂLMAGI, *Epigraphica tomitana* (I) 255
- ALEXANDRU AVRAM, DRAGOȘ HĂLMAGI, ALINA STREINU, Un faux pourtant non dépourvu d'intérêt de la collection « Maria et dr. George Severeanu » 265
- OANA DAMIAN, De nouveau sur la fortification de Păcuiul lui Soare..... 271
- ADRIAN IONIȚĂ, ALEXANDRU SIMON, *AL-WA* – On grave 10 in the princely Saint-Nicholas Church in Curtea de Argeș (one hundred years since its discovery)..... 297

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

- CONSTANTIN C. PETOLESCU, Chronique épigraphique de la Roumanie (XXXIX, 2019) 323

THÈSES DE DOCTORAT

- ADRIANA GAȘPAR, Ottoman Timișoara in the light of archaeological finds 365
- MARIUS BLASKO, Central European coinage in Wallachia between 1574 and 1611..... 373

IN MEMORIAM

Mircea D. Matei (<i>Adrian Ioniță</i>).....	379
Alexandru Barnea (<i>Adriana Panaite</i>).....	387
Mihail Zahariade (<i>Florian Matei-Popescu</i>).....	399
Emilian Popescu (<i>Constantin C. Petolescu</i>).....	409

COMPTE RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Bernard Holtzmann, <i>La sculpture de Thasos. Corpus des reliefs II. Reliefs à thème héroïque</i> , 2 vol., Études Thasiennes XXV, École Française d'Athènes, Athènes, 2018, 221 p. + LXXXIV pl. (<i>Florina Panait-Bîrzescu</i>).....	413
--	-----

<i>ABRÉVIATIONS</i>	417
---------------------------	-----

Bernard Holtzmann, *La sculpture de Thasos. Corpus des reliefs II. Reliefs à thème héroïque*, 2 vol., Études Thasiennes XXV, École Française d'Athènes, Athènes, 2018, 221 p. + LXXXIV pl., ISBN 978-2-86958-311-5.

Lucrarea, apărută în seria deja consacrată *Études Thasiennes*, prezintă o categorie de descoperiri sculpturale de la Thasos, și anume reliefurile cu temă eroică. Volumul urmează celui despre reliefurile cu temă divină, publicat în 1994 în aceeași serie ca vol. XV, după ce a fost susținut inițial de Bernard Holtzmann (B. H.) ca teză de doctorat. Reliefurile cu temă eroică, în număr de 214 (cat. 101–315), sunt publicate sub formă de catalog împărțit în două capitole, care corespund celor două mari teme reprezentate de scena cavalerului și de scena banchetului. Capitolele sunt precedate de o scurtă introducere (p. 13–18), în care sunt expuse câteva idei generale despre natura, funcția și iconografia *heros*-ului, urmate de un scurt *excursus* despre cultul acestuia la Thasos (p. 19–22).

Originea imaginii călărețului este urmărită până în epoca geometrică, când eroizarea privea exclusiv capii familiilor aristocratice. În secolul al V-lea a.Chr., la Atena, această iconografie prinde contur și devine reprezentarea standard a *heros*-ului, având în principal o funcție votivă. În secolele următoare ea se diversifică: apar variații în reprezentarea cavalerului, care este redat în picioare pe lângă cal, pe cal la pas, cabrat sau în galop la vânătoare. Tema banchetului este o altă imagine, care își are originea în societatea aristocratică arhaică, și care a primit o valoare eroică din același motiv ca și tema cavalerului: în epoca arhaică eroii aparțineau elitei. Percepția acestei reprezentări nefiind suficient de explicită, au fost adăugate de-a lungul timpului elemente iconografice pentru a scoate în evidență caracterul eroic al personajelor reprezentate, precum calul și șarpele. Această practică a dus la crearea unui ansamblu artificial, precum *heros*-ul întins la banchet cu soața sa pe un scaun alăturat, ceea ce era contrar uzanțelor grecești, dar potrivit unui mesaj simbolic, respectiv ideii de familie. Multiplicarea acestor reprezentări în epoca elenistică, când au loc numeroase eroizări publice și private, a dus la devalorizarea rapidă a noțiunii de *heros*, și preluarea temei eroice în iconografia

funerară. Stereotipizarea a avut drept consecință declinul creativității. Numeroasele reliefuli funerare thasiene arată, conform autorului, tocmai această evoluție a „progresivei scleroze” a iconografiei eroice.

Capitolul 1, dedicat temei cavalerului, prezintă mai întâi un catalog cuprinzând 52 de reliefuli, ordonate după tipuri iconografice: maiestuos, în picioare pe lângă cal (cat. 102–103), călare la pas (cat. 105–107), războinic pe cal cabrat (cat. 113), vânător în galop la vânătoare (cat. 114–147) și subtipuri caracterizate prin prezența sau absența unor elemente de compoziție, mai ales pentru tipul de cavaler vânător. În final, câteva reliefuli neterminate (cat. 148–153) sugerează existența unui atelier la Thasos, datând, cel mai probabil, din epoca romană.

Partea de catalog este urmată de un comentariu amplu pentru fiecare tip în parte (p. 56–73). Cavalerul în picioare este un tip iconografic potrivit artistului pentru reprezentarea eroului în prim plan, după modele celebre ale epocii clasice. Acesta este întâlnit în mediu atic în secolul al IV-lea a.Chr., unde avea o funcție exclusiv votivă, ceea ce explică numărul mic de exemplare în care s-a păstrat. Tipul de cavaler pe cal la pas este atestat în Atica în epoca clasică, dar scade în popularitate în epoca elenistică. Varianta mai războinică, a cavalerului pe cal cabrat, își are originea cel mai probabil în Grecia de nord, unde, după B. H., modelul atic este preluat pentru a reda virtuțile aristocratice ale societății macedonene. Funcția continuă să fie una votivă, legată de cultul unui erou. Tipul de cavaler în galop la vânătoare de mistreți este popular în Tracia, în epoca romană. Între cele două (cavaler pe cal cabrat și în galop la vânătoare) există un hiatus de peste un secol, motiv pentru care autorul consideră că nu pot avea o origine comună (p. 68). Tipul atestat în Tracia este legat de scena vânătorii mistrețului, care, deși are paralele în arta greacă, prezintă și particularitatea apropierii a două motive contradictorii: la vânătoarea de mistreți participau pedestri, nu călăreți. Scena

cavalerului la vânătoare ar combina, prin urmare, două momente diferite, al urmării călare și, respectiv, al uciderii mistrețului. Am putea-o interpreta însă și ca o juxtapunere de motive, menită să asocieze imaginea eroică a cavalerului în galop cu episodul uciderii mistrețului, reprezentativ pentru identitatea personajului și interpretat de autor drept o referință la un anume mit, având ca personaj central un *heros* trac (p. 64, n. 138). Este luată în calcul, pe lângă ipoteza originii thasiene a acestui tip, bazată pe numărul mare de descoperiri, și o altă posibilitate. O atenție deosebită este acordată Salonicului, capitala provinciei romane Macedonia, care reunește toate condițiile favorabile creării acestui tip iconografic: un mediu eclectic, unde se întâlneau artiști greci, tradiția macedoneană aristocratică a călărețului, precum și o comunitate de traci, care au făcut parte mai întâi din Macedonia elenistică, apoi din cea romană (p. 69). Autorul observă, de asemenea, creșterea în popularitate a tipului cavalerului trac după anul 45 p.Chr., când Tracia devine provincie romană. În opinia sa, comunitățile trace din nordul egeean au avut un rol determinant în răspândirea acestei iconografii, un argument în acest sens fiind adus și de onomastica de origine tracă de pe epitafurile thasiene (p. 71). Aceștia au preluat imaginea *heros*-ului grec pentru divinitatea lor, un element distinctiv fiind scena vânătorii mistrețului. Alte elemente au fost adăugate pentru a sublinia caracterul eroic: altar, arbore, șarpe, câine, combinația acestora producând o diversitate tipologică. Funcția votivă este atestată la câteva exemplare, care prezintă și inscripția votivă cu epicleza *heros*-ului, dar, pentru cea mai mare parte dintre acestea, este documentată epigrafic funcția de reprezentare a mortului eroizat.

Capitolul 2 este dedicat reliefulor cu tema banchetului. Acestea acoperă o perioadă lungă de timp, de la începutul secolului al V-lea a.Chr. până în secolul al III-lea p.Chr., fiind cel mai bine documentată categorie de reliefuli cu temă eroică din lumea greacă (175 piese). Catalogul este ordonat cronologic, materialul fiind împărțit în trei grupe: de tip vechi (secolele V–IV a.Chr.), recent (secolele III–II a.Chr. și, respectiv, I a.Chr. – I p.Chr.) și târziu (secolele II–III p.Chr.). Tipul vechi (cat. 154–181) este împărțit, în funcție de analiza elementelor care alcătuiesc compoziția, în subtipuri: complet, diminuat,

augmentat, multiplicat; un subcapitol este dedicat fragmentelor clasate separat din cauza stării lor fragmentare. Tipul recent (cat. 182–251) este, de asemenea, împărțit în subtipul complet, diminuat, dublat; fragmentele inclasabile sunt analizate separat, la fel și o grupă de reliefuli considerate de tranziție spre tipul târziu. Tipul târziu (cat. 252–300) este, la rândul lui, împărțit în subtipul complet, mărit și fragmentat. Un capitol separat este dedicat altor fragmente inclasabile (cat. 301–313). Tipul complet este reprezentarea standard, care cuprinde majoritatea elementelor. În funcție de prezența sau absența unora dintre ele, o altă subclasare este făcută în interiorul subtipului. Acest standard este, prin simplificare, diminuat, sau, prin adăugarea diverselor personaje, protagoniști și participanți, dublat, augmentat sau multiplicat. O altă abordare este fragmentarea tabloului, prin redarea doar a unei părți a acestuia, fie a femeii, fie a bărbatului.

Cea de-a doua parte a capitolului constă într-un comentariu sintetic asupra întregii categorii de reliefuli (p. 168–188). Este urmărită evoluția iconografică a temei banchetului de-a lungul secolelor, din perspectiva analizei fiecărui element compozițional: personaje (protagoniști și participanți) și accesorii (mobilier, obiecte de statut social, animale). Astfel, autorul face o serie de observații relevante nu numai pentru înțelegerea iconografiei, ci și pentru rafinarea cronologiei acestui tip de relief. Prezența femeii, preluată din iconografia funerară, schimbă semnificația scenei, subliniind calitatea de cap al familiei *heros*-ului, respectiv a mortului eroizat. Adăugarea altor personaje, tineri și copii, completează imaginea de familie. Multiplicarea participanților la banchet, fie așezați, fie în chip de adoratori este o alterare a imaginii inițiale realizate cu scopul de a reprezenta fie capul unei mari familii, fie al unei asociații de cult. Indicii cronologice sunt marcate în evoluția atitudinii și vestimentației personajelor, precum și în schimbarea modei veselei și mobilierului (*kline*, scaun, măsuță), a obiectelor care indică statutul social, respectiv profesia (arme, instrumente, unelte de lucru) sau a prezenței și dispunerii animalelor (calul, câinele, șarpele). Un subcapitol dedicat semnificației temei banchetului și interesului thasian în acest tip de reprezentare urmează în chip de concluzie la partea de comentariu. Acest capitol aduce

o contribuție importantă la cunoașterea temei banchetului. Numeroasele documente păstrate, printre care unele dintre cele mai vechi cunoscute până în prezent, au făcut posibilă, pe de o parte, afirmarea rolului Thasosului, alături de metropola sa Paros, în crearea și răspândirea acestui tip, și, pe de altă parte, urmărirea unei evoluții cronologice. Originalitatea thasiană constă în perioada elenistică în tendința de a restrânge scena reprezentată, care se concentrează pe personajele centrale, spre deosebire de alte centre din Asia Mică și Samos, unde compoziția acestora este mult mai complexă. Autorul mai identifică două grupe de reliefuri, care atestă existența, în secolul al III p.Chr., a două ateliere, pe care le localizează în sud-vestul insulei.

Într-un apendice sunt tratate două reliefuri reprezentând o posibilă eroizare tardivă (cat. 314) și, respectiv, un relief comemorativ (cat. 315). Bibliografia, indicii și un tabel al concordanțelor încheie primul volum. Cu câteva excepții, toate piesele din catalog sunt ilustrate în 84 de planșe alb-negru, care alcătuiesc volumul 2. Meritul acestei lucrări constă și în faptul că ia în calcul și ilustrează, fie și doar prin schițele păstrate în creion, numeroase reliefuri azi pierdute, cunoscute doar din documente de arhivă. Volumul este detaliat în ceea ce privește comparația cu alte centre din Grecia de est și continentală, mai puțin cunoscut fiind spațiul pontic, pentru care sunt menționate doar *corpora* de inscripții (p. 183, n. 205). Or, contribuțiile pentru această categorie de material nu lipsesc. De menționat doar lucrarea

recentă a Anetei Petrova, *Funerary Reliefs from the West Pontic Area (6th-1st Centuries BC)*, *Colloquia Antiqua* 14, Peeters, Leuven – Paris – Bristol, 2015, care adună în două subcapitole (p. 76–93) reliefurile cu reprezentarea cavalerului și a banchetului din cetățile de pe coasta de vest a Mării Negre. Fără îndoială, Thasosul a fost, alături de cetățile din Propontida¹, Byzantion și Kyzikos, unul dintre centrele care au influențat producția de reliefuri a cetăților vest-pontice, analizele de marmură făcute pentru două reliefuri de la Histria indicând zona nord-egeeană, respectiv insulele Paros și Thasos². Și pentru acest motiv, lucrarea lui B. H. constituie un instrument de lucru de referință pentru tipologia și cronologia reprezentărilor cu temă eroică.

Florina Panait-Bîrzescu,
Institutul de Arheologie „Vasile
Pârvan”, București;
e-mail: florina12@gmail.com.

¹ M. Alexandrescu-Vianu, *Ateliere de sculptură în Moesia Inferior. 2. Relațiile cu Bithynia*, *SCIVA* 59–60, 2008–2009, p. 53–80, sp. p. 73: atelierele vest-pontice, e.g. Odessos, „au fost direct și indirect sub controlul meșterilor bithynieni, care odată cu marmura au adus și modelele respective”.

² M. Alexandrescu-Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, Bucarest – Paris, 2000, p. 29, cat. 200, 205.

ABREVIERI

AA	Archäologischer Anzeiger. Deutsches Archäologisches Institut, Darmstadt, München, Tübingen – Berlin
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Seria Arheologie-Istorie-Conservare, Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
AÉ	l'Année Épigraphique, Paris
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
Alt Schaessburg/Alt-Schäsburg	Alt-Schäsburg. Istorie. Patrimoniu, Anuarul Muzeului de Istorie din Sighișoara
AnB	Analele Banatului, Timișoara
Anatolian Studies	Anatolian Studies. Journal of the British Institute at Ankara, 1951–
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tudományos folyóirata, Budapesta
Archiva Moldaviae	Archiva Moldaviae. Societatea de Științe Istorice din România, Iași
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
Argesis	Argesis. Muzeul Județean Argeș, Pitești
Arhiva (Iași)	Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași
ArhMold	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iași
Aristonothos	Aristonothos. Scritti per il Mediterraneo antico
AUVT–SAH	Annales de l'Université « Valahia », Târgoviște. Section d'Archéologie et d'Histoire
Banatica	Banatica, Muzeul Banatului Montan, Reșița
BARIntSer	British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BÉ	Bulletin Épigraphique, Paris
Biblarh	Biblioteca de arheologie, Editura Academiei Române, București
BiblMemAnt	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica, București
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, București
Britannia	Britannia. A Journal of Roman-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies, Cambridge
Bulletin AIESEE	Bulletin de l'Association Internationale des Études Sud-Est Européennes
Byzantina	Byzantina, Thessaloniki
I.Byzantion	A. Łajtar, <i>Die Inschriften von Byzantion. I. Die Inschriften</i> (IGSK 58), Bonn, 2000
CA	Cercetări Arheologice, București
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CEpR	Constantin C. Petolescu, <i>Cronica epigrafică a României</i> , SCIVA, București
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin, 1863–
CN	Cercetări numismatice, București

Colloquia Antiqua	Colloquia Antiqua: Supplements to the Journal Ancient West & East
I.Cret.	M. Guarducci, <i>Inscriptiones Creticae</i> I–IV, Rome, 1935–1950
Cultura polisa	Cultura polisa, Novi Sad
Cyrrillomethodianum	Cyrrillomethodianum Studies on the History of Greek-Slavic Relations, Thessaloniki
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; Dacia N.S. (nouvelle série), Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Académie Roumaine, Institut d'archéologie « V. Pârvan », București
Dacoromania	Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität, Freiburg/München
Dobrudža/Dobrudja	Dobrudža. Sbornik istoriceskii Muzei v Dobrici i Silistra
EAIVR	<i>Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, A–C, D–L, M–Q</i> , București, 1994, 1996, 2000
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
I.Ephesos	H. Wankel, R. Merkelbach et al., <i>Die Inschriften von Ephesos</i> I–VII (IGSK 11–17), Bonn, 1979–1984
Glasul Bisericii	Glasul Bisericii, Mitropolia Munteniei și Dobrogei
Historia Urbana	Historia Urbana. Comisia de Istorie a Orașelor din România, Sibiu
IDR	<i>Inscriptiones Daciae Romanae – Inscriptiile Daciei romane</i> , colecție coordonată de Dionisie M. Pippidi și Ioan Iosif Russu, București, I. <i>Introducere istorică și epigrafică – Diplomele militare – Tăblițele cerate</i> (Ioan Iosif Russu), 1975; II. <i>Olenia și Muntenia</i> (Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu), 1977; III/1. <i>Dacia Superior. Zona de sud-vest</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Nicolae Gudea, Volker Wollmann și Milena Dușanić), 1977; III/2. <i>Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Ioan Piso și Volker Wollmann), 1980; III/3. <i>Dacia Superior. Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann), 1984; III/4. <i>Zona răsăriteană</i> (Ioan Iosif Russu), 1988; III/5. <i>Inscriptions d'Apulum</i> (deux fascicules, Ioan Piso), Paris, 2001 (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXIV); III/6. <i>Apulum – Instrumentum domesticum</i> , București, 1999 (Cloșca L. Băluță)
IDRE	Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)</i> , I–II, Bucarest, 1996–2000
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , Berlin, 1873–
IGBulg	Georgi Mihailov, <i>Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae</i> I–V, Sofia, 1956–1997
IGLS	<i>Inscriptions Grecques et Latines de la Syrie</i> , Paris, 1929 –
IGLR	Emilian Popescu, <i>Inscriptiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IGR	<i>Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes</i> , Paris, 1906–1927
ILD	Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptiile latine din Dacia</i> , I–II, București, 2005–2016
Il Mar Nero	Il Mar Nero : Annali di Archeologia e Storia, Roma
ILS	Hermann Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, I (1892), II/1–2 (1906), III/1 (1914), III/2 (1916)

IOSPE I ²	V.V. Latyshev, <i>Inscriptiones Tyrae, Olbiae, Chersonesi Tauricae, aliorum locorum a Danubio usque ad regnum Bosporanum, iterum ed.</i> , Sankt Petersburg, 1916
IPD ⁴	Árpád Dobó, <i>Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes</i> , Academia Scientiarum Hungarica, Budapesta, 1975
IRT ²	J.M. Reynolds, J.B. Ward-Perkins <i>et alii</i> , <i>The Inscriptions of Roman Tripolitania. Enhanced electronic reissue</i> http://inslib.kcl.ac.uk/irt2009/ , London, 2009
ISM	<i>Inscriptiones Scythiae Minoris – Inscriptiile din Sythia Minor</i> , București, I. <i>Histria și împrejurimile</i> (Dionisie M. Pippidi), 1983; II. <i>Tomis și teritoriul său</i> (Iorgu Stoian), 1987; III. <i>Callatis et son territoire</i> (Alexandru Avram), 1999; IV. <i>Tropaeum – Durostorum – Axiopolis</i> (Emilian Popescu), 2015 ; V. <i>Capidava – Troesmis – Noviodunum</i> (Emilia Doruțiu-Boilă), 1980; VI.2. <i>Tomis et son territoire</i> (Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu), 2018
JAHA	Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
JbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz
JRA	Journal of Roman Archaeology, Portsmouth, Rhode Island
Latomus	Latomus. Revue d'Études Latines, Bruxelles
Litua	Litua. Studii și Cercetări, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, Târgu Jiu
MCA	Materiale și Cercetări Arheologie, București
Museikon	Museikon. A Journal of Religious Art and Culture, Alba Iulia
I.Mus. Iznik	S. Şahin, <i>Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)</i> , I-II 1-3 (IGSK 9-10 1-3), Bonn, 1979-1987
Novensia	Novensia. Uniwersytet Warszawski
Oltenia	Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
PAS	Prähistorische Archäologie in Südosteuropas, Berlin
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
I.Perinthos	M.H. Sayar, <i>Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften</i> , Vienna, 1998
Peuce	Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
PHAROS	Pharos. Studien zur griechisch-römischen Antike. Band 42, herausgegeben von Krešimir Matijević, Christoph Schäfer und Wolfgang Spickermann
Phoenix	Phoenix. Classical Association of Canada
PIR ²	<i>Prosopographia Imperii Romani, saec. I-III</i> , ed. II, Berlin-Leipzig
Pontica	Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
Revista Arheologică	Revista Arheologică S.N., Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Arheologie, Chișinău
RE	Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaften, Stuttgart, 1893-
REG	Revue des Études Grecques, Paris
REL	Revue des Études Latines, Paris
RÉSEE	Revue des Études Sud-Est Européennes, București
RevIst	Revista de Istorie, București
RevMuz	Revista Muzeelor, București
Revue Archéologique	Revue Archéologique, Paris

RGZM	Barbara Pferdehirt, <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseum</i> , Mainz, 2004
RMD	Margaret M. Roxan, <i>Roman Military Diplomas</i> , London: I. <i>Roman Military Diplomas 1954–1977</i> , 1978; II. <i>Roman Military Diplomas 1978–1984</i> , 1985 ; III. <i>Roman Military Diplomas 1985–1993</i> , 1994; Margaret M. Roxan, P. Holder, <i>Roman Military Diplomas IV</i> , 2003; P. Holder, <i>Roman Military Diplomas V</i> , 2006
RMI	Revista Monumentelor Istorice, București
RMM–MIA	Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă, București
RRH	Revue Roumaine d'Histoire, București
SAA	Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
Sargetia	Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , Leiden, 1923 –
SCIA	Studii și Cercetări de Istoria Artei, București
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SMMIM	Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
SlovArch	Slovenská Archaeológia, Nitra
Speculum	Speculum. A Journal of Medieval Studies, Medieval Academy of America
Starinar	Starinar, Belgrad
I.Stratonikeia	M.Ç. Şahin, <i>Die Inschriften von Stratonikeia</i> , I–II 1/2 (IGSK 21–22 1/2, 68), Bonn, 1981–2010
Studia Archeologiczne	Studia Archeologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
Studies and Materials	Studies and Materials, Poznań
Studii	Studii. Revista de Istorie, București
Suceava	Suceava. Studii și materiale / Suceava, Anuarul Muzeului Județean Suceava / Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava
Syria	Syria. Revue d'Art Oriental et d'Archéologie, Institut français du Proche-Orient, Paris
TAM	<i>Tituli Asiae Minoris</i> , Vienna, 1901 –
TIR	<i>Tabula Imperii Romani</i>
Transylvanian Review	Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
UPA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bonn
Valachica	Valachica. Chronica Valachica. Studii și materiale de istorie, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște
ZAM	Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters
Zargidava	Zargidava, Muzeul Județean Bacău
Ziridava	Ziridava. Studia Archaeologica, Muzeul Județean Arad
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn
ZSAK	Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Basel